Kitba ta' Guido Schembri ofm

L-Evanġelju skond San Luqa

IR-RABA' TAQSIMA (ikompli)

Ikla u kundanna f'dar ta' wieħed Fariżew (11,37-54)

Huwa u jitkellem, wieħed Fariżew stieden lil Ġesù għall-ikla ta' nofsinhar (skond l-oriġinal grieg). Ġesù mar imma ma ħasilx idejh qabel l-ikel kif kienet id-drawwa tar-rabbin Lhud, u l-Fariżew skandalizza ruħu.

Ġesù sab l-okkażjoni li jikkundanna l-formaliżmu reliġjuż tal-Fariżej u tal-kittieba (l-għorrief tagħhom). Dawn kienu "nies bla moħħ"; jagħmlu dak li jidher u ma jqisux sewwa dak li tgħid il-kuxjenza. Li jsir dak li jidher hi ħaġa tajba imma hi ħaġa aħjar li tagħti kas għal dak li ma jidhirx għax Alla jħares iktar lejn il-kuxjenza milli lejn l-għemil, tajjeb kemm ikun tajjeb. Per eżempju, li wieħed jagħti karità hu għemil tajjeb imma jeħtieġ li l-karità tingħata b'kuxjenza "nadifa" (vers 41) mhux biex wieħed jidher u jieħu tifħir in-nies. U li jitħallsu d-deċimi fuq il-prodott ta' l-art (10 fil-mija skond il-liġi) hi ħaġa tajba, imma ma kienx hemm bżonn li l-liġi tinkludi wkoll l-iżgħar ħxejjex kif għallmu l-Fariżej; dan kien toqol żejjed fuq il-kuxjenza. Alla ma riedx legaliżmu u toqol ta' kuxjenzi kif riedu l-Fariżej li fl-istess ħin kienu jfittxu li jidhru mill-poplu fis-sinagogi u l-pjazez. Ġesù qalilhom ċar u tond li kienu bħal "oqbra" (skond Mattew, "oqbra mbajda") sbiħ minn barra u mimlijin insetti minn ġewwa.

Meta wieħed mill-għorrief qal lil Ġesù li kien qiegħed joffendi lilu u lil sħabu (vers 45), Ġesù kompla jikkundanna lilhom ukoll. Qalilhom li dak li kienu jridu li l-poplu jitgħabba bih huma ma kinux imissuh b'saba' wieħed. Dan il-formaliżmu kienu ġa' ikkunnawh il-profeti li missirijiethom qatlu. U huma ("dan in-nisel") kienu qed iġeddu għemil il-missirijiet fuq Ġesù u kienu se jkomplu jġedduh fuq l-Appostli. Imma l-qaddisin tal-qedem, ibda minn Abel (li l-qtil tiegħu hu rrakkuntat fl-ewwel ktieb tal-kanone Lhudi) u spiċċa f'Żakkarija (li l-martirju tiegħu hu rrakkuntat fl-aħħar ktieb tal-kanone Lhudi) jixhdu kontra l-Fariżej u l-kittieba. Ġesù jagħlaq il-kundanni tiegħu b'kundanna iktar qawwija minn ta' qabel: L-għorrief tal-liġi li lilhom kien mogħti l-muftieħ tal-għerf ma nqdewx bih tajjeb; mhux biss ma daħlux huma fil-qalba ta' l-Iskrittura (il-ġid li jġib miegħu il-Messija) imma lanqas ma ħallew lil ħaddieħor jidħol.

Il-vrus 53-54 juru r-reazzjoni tal-Fariżej u l-għorrief tal-ligi: minflok li laqgħu kliem Ġesù bl-umiltà u kkonvertew, bdew ifitxxu jonsbuh b'mistoqsijiet iebsa biex isibu fuqiex jakkużawh. Il-Fariżej u l-għorrief tal-Liġi huma wkoll il-figura tal-bniedem, supperv li ma jkunx irid jisma' lil min irid jagħmillu l-ġid.

Il-kapitlu li jmiss iħaddan tagħlim ta' natura axxetika, jiġifieri ta' ċaħda u rażan. Ħafna mill-materjal jinsab ukoll f'San Mattew imma mxerred 'l hawn u 'l hemm fl-evanġelju.

Ritratti f'dan l-artiklu: San Ġwann 'Għajn Karim

Il-wiċċ b'ieħor u l-istqarrija tal-verità (12,1-12)

Meta l-folla kienet qed tinġabar bl-eluf biex tisma' lil Ġesù, hu wissa l-ewwel lid-dixxipli biex ma jagħmlux bħall-Fariżej li juru wiċċ b'ieħor, imma jkunu sinċieri u jagħmlu dak li jgħidu għax xejn ma hu moħbi li ma jinkixifx.

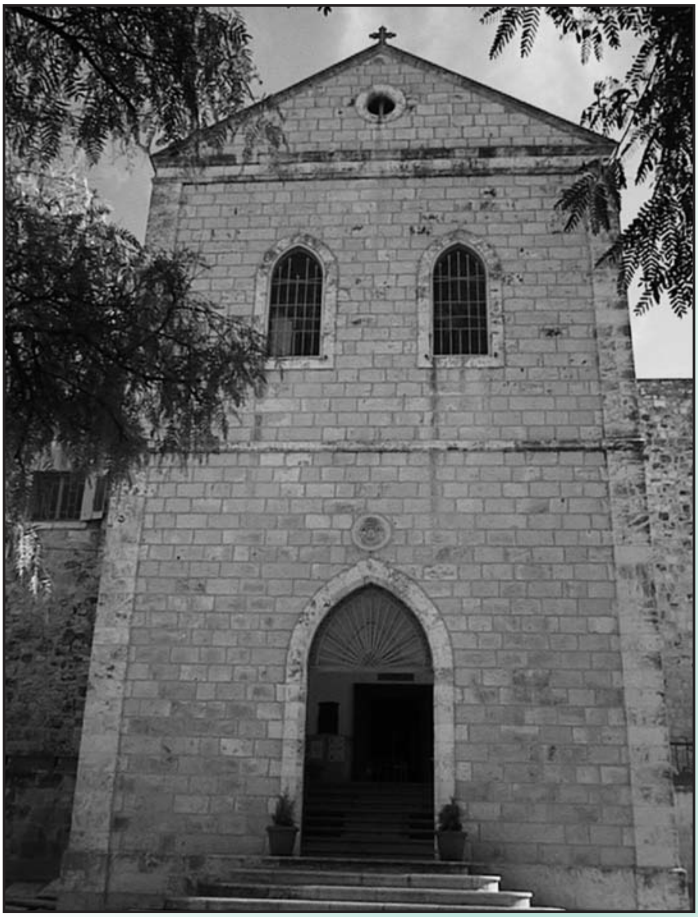

Id-dixxipli m'għandhomx jibżgħu jgħidu l-verità lanqas minn dawk li għandhom il-qawwa li joqtlu l-ġisem. Għandhom jibżgħu minn Alla biss għax hu biss għandu s-setgħa li jitfa' fl-infern. M'għandhomx jibżgħu mill-bnedmin għax, jekk Alla jieħu ħsieb l-għasafar tal-bejt li jiswew ftit, m'hux sejjer jinsa lil min jaf tajjeb sax-xagħar ta' rasu u li jiswa ħafna iktar mill-għasafar tal-bejt.

Mela min jistqarr li hu ma' Ġesù, Bin il-bniedem, hu jistqarru wkoll quddiem l-anġli ta' Alla; imma min jiċħdu, Ġesù jiċħdu quddiem l-anġli ta' Alla, jiġifieri quddiem Alla stess. U min jgħid kontra Ġesù, dnubu jinħafirlu, imma ma jinħafirlux jekk jeħodha kontra l-Ispirtu s-Santu li qiegħed jopra f'Ġesù, għax ikun qiegħed jeħodha kontra l-istess verità u jagħlaq għajnejh għad-dawl.

Imbagħad Ġesù bassar lid-dixxipli li se jkunu mwarrbin mis-sinagoga u mill-kbarat, imma qawwilhom qalbhom għax l-Ispirtu s-Santu jkun magħhom u jqawwilhom kliemhom.

L-għani l-iblah (12,13-21)

Kienet drawwa li l-għorrief Lhud jindaħlu fi kwistjonijiet mhux ta' natura reliġjuża. Għalhekk wieħed għani resaq lejn Ġesù u talbu biex jgħid lil ħuh jaqsam il-wirt miegħu. Ġesù ma riedx jindaħal, imma sab l-okkażjoni li jwissi kontra r-regħba għax, ukoll jekk wieħed ikollu bir-radam, ħajtu ma tiddependix minnu.

Biex jiċċara din il-verità, Ġesù qal parabbola. Wieħed raġel għani ġabar kotra ta' frott u minflok li gawda ġidu onestament u ħalla lil ħaddieħor igawdi miegħu, għamel il-ħsieb li jibni mħażen ġodda biex ikabbar ġidu u jkollu moħħu mistrieħ għall-ġejjieni. Imma Alla qallu li kien iblaħ għax dak il-lejl stess kien se jmut u ġidu jieħdu ħaddieħor. "Hekk jiġrilu min jiġma' l-ġid għalih innifsu bla ma jistagħna quddiem Alla" (v.21)

It-tagħlima ewlinija tal-parabbola hija l-vanità tal-ġid materjali meta wieħed ma jisserviex bih għall-ġid spiritwali. Dwar is-siwi tal-ġid matejali, Ġesù jissokta jgħallem fis-silta li ġejja.

L-inkwiet u t-tħassib fuq il-ġid materjali (12,22-34; Mat 6,19-33)

Issa Ġesù jwissi dwar l-inkwiet żejjed għall-ikel u l-ilbies, għax il-ħajja hi aqwa minnhom u hemm il-provvidenza li taħseb għall-għajxien tal-bniedem kif taħseb għaċ-ċawl li la jiżra', la jaħsad u lanqas ma għandu fejn jaħżen. Il-ħsieb żejjed għall-għada mhux se jtawwal il-ħajja; u, kif Alla jlibbes il-ġilji bi sbuħija ta' lbies li lanqas Salamun ma seta' jkollu, hekk Alla jipprovdi għan-nies imqar ta' fidi ċkejkna. Huma n-nies taddinja li jinkwitaw ruħhom għall-għada. Alla Missierna jaf dak li l-bniedem jeħtieġ, u jekk il-bniedem ifittex l-

ewwel is-Saltna ta' Alla, il-meħtieġ jingħata lilu b'żieda.

Id-dixxipli, "merħla ċkejkna" (v.32) għax jinsabu mdawrin b'dinja materjalista u supperva, m'għandhomx għax jibżgħu għax qegħdin fis-Saltna li t-teżor tagħha hu kbir. Għalhekk min jagħmel karità jkun qed jaħżen fis-sema u jkollu teżor li qatt ma jintemm jew jitħassar. U jekk id-dixxiplu jbiegħ kull ma għandu u jagħtih lill-foqra, ikollu qalbu ġa fit-teżor tas-sema.

Parabbola dwar il-qaddejja li jishru (12,48)

Din il-parabbola kważi kollha tinsab f'Mattew (24,43-5) imma f'imkien differenti, fid-diskors ta' Ġesù dwar it-tieni miġja tiegħu. Imma ż-żewġ Evanġelisti jitkellmu fuq l-istess suġġett: il-"parusia" (jew "it-tieni miġja tal-Mulej") li l-Insara tal-bidu kienu qed jistennewha fil-qrib u, mbagħad wara l-qerda ta' Ġerusalemm fis-sena 70 w.K., bdew jistennewha fi żmien mhux magħruf, kif qegħdin nistennewha aħna.

Ġesù jwissi biex inkunu dejjem b'ġenbejna mħażżma, kif kienu jivvjaġġaw il-Lhud, u bl-imsiebaħ mixgħula, dejjem lesti biex meta jħabbat is-Sid nifthulu ħalli jdaħħalna fil-festa tal-ferħ ta' dejjem. Hemm hu jgħaddi jservina, jiġifieri jagħtina l-premju li għalih inkunu ħdimna fuq l-art. Inkunu dejjem lesti u nishru għax hu jiġi bħal ħalliel.

Din it-tieni miġja tal-Mulej donnha qed tirreferi wkoll għall-miġja antiċipata fil-ħin ta' mewtna meta jsir il-ġudizzju ta' kull wieħed minna.

Imbagħad Pietru staqsa lil Ġesù jekk hu kienx qed jgħid għall-Appostli jew għal kulħadd (v.41). Bħal fi drabi oħra, Ġesù ta tweġiba ndiretta. L-ewwel wissa li kull dixxiplu għandu jaħdem b'fedeltà kbira għal dak li hu fdat f'idejh biex meta jiġi s-Sid jafdalu iktar, inkella, jekk jagħtiha għal ħajja ħażina, s-Sid meta jiġi "jagħmlu bċejjeċ" (espressjoni aramajka li tfisser "jeħodlu kollox").

Il-vers 48 itaffi l-kastig li jingħata lill-qaddej mhux fidil, u jgħid li jitteħidlu dak li s-Sid ikun fdalu u jingħata lil min m'għandux. Hawn Ġesù juri li, għalkemm kliemu kien jgħodd għal kull dixxiplu, jgħodd b'mod speċjali għall-kapijiet tal-Knisja li għandhom f'idejhom il-ġid ta' l-erwieħ.

X'teħtieġ il-vera fidi (12,49-53 u Mt 10,34-36)

Ġesù beda joqrob lejn il-passjoni u beda jħoss id-dieqa tal-mewt kiefra li jxebbaħha ma' nar (hawn: nar tal-mibegħda) u magħmudija (tbatija kbira għall-bidu ta' ħajja ġdida). Issa juri x-xewqa li dak li hu fil-qrib (in-nar tal-mibegħda) iseħħ ma jdumx.

Ġesù jbassar ukoll li n-nar tal-mibegħda tad-dinja li hu kien dalwaqt se jħallas għalih b'mewt kiefra, ikun nar li se jgħaddu minnu wkoll id-dixxpli fidili tiegħu. L-Evanġelju jġib paċi interna fid-dixxipli imma jġib ukoll firda esterna, gwerra tal-ħżiena kontra t-tajbin, tbatija għall-Imgħallem divin u għas-sewwa. U din il-gwerra tidħol ukoll fil-familji u bejn l-għeżież. Dak li għadda minnu Ġesù jeħtieġ li jgħaddi minnu d-dixxiplu wkoll. Il-ħażen jibqa' jaħdem fid-dinja u n-Nisrani jibqa' jinħaqar, imma Ġesù ma jħallihx qatt waħdu. Hu dak li tfisser il-magħmudija (ara Rum 6,1-11 u 2 Kor 4,10).

Is-sinjal taż-żminijiet (12,54-59)

San Mattew iġib lil Ġesù jgħid dan il-kliem meta kien ħdejn l-Għadira ta' Tiberija; Luqa jġibu hawn għax iqis il-ħajja ta' Ġesù bħala vjaġġ lejn Ġerusalemm fejn se jmut u jirxoxta.

Il-Lhud kienu jagħrfu s-sinjali taż-żmien, meta tagħmel ix-xita u meta jagħmel ix-xlokk li jġib is-sħana għax dawn imissu l-interessi materjali tagħhom, imma ma għarfux il-Messija

li kien imisshom ilhom li għarfuh.

Il-parabbola ta' wieħed li jkun aħjar għalih li jirranġa ma min ikun se jtellgħu il-qorti quddiem il-maġistrat Ġesù qalha lil-Lhud li ma ridux jikkonvertu u jirranġaw ma' Ġesù qabel jum il-ħaqq. U issa kien iż-żmien li jilqgħu lil Ġesù bħala l-Messija mistenni. Inkella jkollhom iħallsu sa lanqas ħabba fil-kastig etern.

Sejħa għall-penitenza (13-1-9)

Dan il-kapitlu 13 fih żewġ taqsimiet: l-ewwel taqsima (1-9) tkompli dwar il-penitenza; it-tieni tħaddan suġġetti differenti mingħajr rabta bejniethom.

Ġesù hawn isemmi żewġ ġrajjiet li seħħu xi żmien qabel: dik meta Pilatu qatel xi Galilin li kienu qed joffru sagrifiċċji fit-tempju f'waħda mill-festi tagħhom meta l-lajċi wkoll setgħu joqtlu l-vittma tas-sagrifiċċju; u l-ġrajja l-oħra (v.4) meta t-torri ta' qrib l-għajn ta' Silwam waqa' u qatel tmintax-ir ruħ. Il-Lhud kienu jaħsbu li kull ġrajja kerha hi effett ta' xi dnubiet kbar; Ġesù rrifera għal dan t-twemmin popolari bla ma qal li qabel miegħu, imma ried jgħid li dawk li kienu qed jisimgħuh ma kinux aħjar mill-vittmi ta' Pilatu u tat-torri ta' Silwam. Lil dawn is-semmiegħa li ma ridux jilqgħuh wissihom biex jindmu u jagħmlu penitenza.

Ġesù jkompli jgħallem il-ħtieġa tal-penitenza bil-parabbola tas-siġra tat-tin li ma għamlitx frott. Is-sid ta' l-għalqa stenna għal tliet snin u meta ra li baqgħet bla frott, bagħat il ħaddiema tal-għalqa biex jaqlgħuha ħalli ma tokkupax post għalxejn. Dawn talbu lis-sid biex jistenna sena oħra qabel ma jeqirduha. Il-parabbola għandha tliet tagħlimiet: dawk li ma jikkonvertux (l-aktar il-Lhud li kienu preżenti) jintilfu; Alla jibqa' jittama li jindmu; u l-kastig ta' l-aħħar jekk ma jindmux.

Il-mara mifluġa mfejjqa f'jum is-Sibt (13,11-17)

Kif kien qed jgħallem fis-sinagoga f'jum is-Sibt, Ġesù ra mara mifluġa li kienet ilha marida tmintax-il sena, qiegħed idejh fuqha u hi waqfet dritta tfaħħar lil Alla. Il-kap tas-sinagoga saħan għax il-fejqan sar nhar is-Sibt; imma Ġesù ċanfar din l-ipokrisija u qal li jekk kulħadd jitma' u jisqi l-ħmar tiegħu f'jum is-Sibt, ma kinitx ħaġa xierqa li din, bint Abraham li hi wisq aħjar minn annimal, tkun imfejjqa f'jum is-Sibt? Dawk li kienu kontra Ġesù regħexu bil-mistħija; l-oħrajn faħħru lil Alla għal dawn l-għeġubijiet.

Żewġ parabboli dwar is-Saltna ta' Alla (13,18-21)

Luqa jġib hawn il-parabbola tal-mustarda u dik tal-ħmira li Ġesù kien għallem ħdejn l-għadira ta' Tiberija. Il-parabbola tal-mustarda tgħallem li s-Saltna ta' Alla għandha bidu ċkejken (bħaż-żerriegħa tal-mustarda) u tikber bosta hekk li tagħti kenn lil ħafna erwieħ.

Il-parabbola tal-ħmira (v.21) tgħallem li kif ftit ħmira ttellgħa għaġna kbira, hekk hi l-qawwa moħbija tas-Saltna permezz ta' l-Evanġelju.

Fiż-żewġ parabboli wieħed għandu jfittex it-tagħlima ewlenija u mhux it-tiżjin li jkun hemm magħha.

Kemm huma dawk li jsalvaw (13,22-30)

Kif Ġesù kien sejjer Ġerusalemm, wieħed staqsieh kemm huma dawk li jsalvaw. Ir-rabbin kienu jgħallmu li l-Lhud (ulied Iżrael) u wkoll l-oħrajn li ma jafux bil-Ligi ta' Mosè isalvaw, u li ma jidħlux fis-Saltna biss il-midinbin kbar; imma r-raba' ktieb ta' Esdra (dan m'huwiex parti mill-Bibbja) kien jgħallem li Alla ħalaq id-dinja għal-kulħadd, iżda s-sema għal ftit (8,1) u li dawk li jintilfu huma iktar minn dawk li jsalvaw (9,15)).

Ġesù għallem li ħafna se jkunu diżappuntati minħabba l-għebusija ta' qalbhom. ħafna raw il-mirakli li Ġesù kien qed jagħmel u ma nidmux; għalhekk dawk li m'humiex mill-poplu magħżul se jkollhom sehem fil-ġid tas-Saltna għax se jemmnu u jikkonvertu. Iżrael kien imsejjaħ l-ewwel, imma ħafna ma emmnux; għalhekk dawk ta' nisel pagan li jikkonvertu se jkunu minn ta' l-ewwel fis-Saltna.

Ġesù ma riedx jgħallem li jkunu ftit li jsalvaw, imma kien qed jalludi għal-Lhud li ma ridux jilqgħu tagħlimu.

Ġesù jitħassar lil Ġerusalemm (13,31-35)

Huwa u sejjer Ġerusalemm u għadda jgħallem minn diversi bliet u rħula, xi Fariżej qalulu biex jitlaq minn hemm għax Erodi (Antipa) ried joqtlu. Jidher li Ġesù kien għadu jgħallem fil-Perea, art li kienet iggvernata minn dan Erodi. Luqa ma jgħidx x'kien l-iskop tal-Fariżej li jagħtuh dan il-parir u għaliex Erodi ried joqtlu. Ġesù sejjaħ lil Erodu "volpi" (malizzjuż) u qalilhom biex imorru jgħarrfuh bil-mirakli li issa ("illum u għada") kien qed jagħmel għax kien wasal biex itemm il-missjoni tiegħu ("fit-tielet jum") u jkun maqtul f'Ġerusalemm fejn inqatlu l-profeti kollha.

Ġesù qabbel il-malizzja ta' Erodi ma' dik tal-għedewwa tiegħu mxebbħin ma' Ġerusaelemm, belt li hu kien tant iħobb. Fakkar f'kemm għamel Alla għall-ġid tal-poplu tagħha bil-figura tal-qroqqa li tiġbor il-flieles taħt ġwenħajha, u f'kemm dan il-poplu qatel profeti u ħaġġar nies mibgħutin minn Alla. Fl-aħħar bassrilhom il-qerda tal-belt, l-abbandun tagħhom minn Alla, u l-glorja tiegħu meta jidher bħala mħallef fl-aħħar taż-żminijiet.

Il-kapitlu li ġej fih erba' xeni marbutin flimkien permezz ta' l-ikla ta' Ġesù għand wieħed mill-kapijiet tal-Fariżej; ir-rabta tista' tkun redazzjonali u mhux storika.

Fejqan ta' wieħed marid bl-ilma (14,1-6)

Kienet drawwa li l-Lhud jistiednu għall-ikel lil min jgħallem fis-sinagogi. Ġesù kien mistieden f'jum is-Sibt aktarx biex jaraw jekk jerġax ifejjaq f'dak il-jum ta' mistrieħ. Waqt l-ikla kien hemm wieħed marid bl-ilma u Ġesù, li kien għaraf il-malizzja tal-għorrief u tal-Fariżej, staqsihom jekk kienx jiswa jfejjaq nhar il-jum tas-Sibt. Mingħajr ma stenna t-tweġiba tagħhom għax baqgħu sektin, fejjaq lill-marid. Biex jurihom l-ipokrisija tagħhom qalilhom: jekk xi ħadd jaqagħlu barri (skond xi kodiċijiet: ħmar) f'ġiebja f'jum is-Sibt mhux se

jħallih hemm mingħajr ma jtellgħu minn hemm. U huma baqgħu siekta.

L-ewwel postijiet (14,7-11)

Dawn il-vrus fihom tagħlima mxebbħa ma' dak li jiġri fost il-bnedmin. Meta wieħed jistieden għall-ikel, iqiegħed fil-postijiet ta' quddiem lil min jistħoqqlu l-iktar. Hekk jagħmel Alla magħna. Jistieden lil kulħadd, imma hu biss jaf min jistħoqqlu li jkun min ta' quddiem. Hawn insibu ċanfira moħbija lill-għorrief u lill-Fariżej li kienu jaħsbu li huma minn ta' l-ewwel quddiem Alla. Kien ikun tajjeb għalihom li jkunu umli.

Lil min għandek tagħmel il-ġid u x'għandek tistenna (14,12-14)

Il-vrus 12ss. jgħallmu li meta wieħed jagħmel il-ġid m'għandux iħares lejn l-uċuħ u jistenna l-premju jew gratitudini f'din id-dinja. Għandna nagħmlu l-ġid lil kulħadd u nistennew il-ħlas mingħand Alla u fil-ħajja li ġejja.

Il-pranzu (14,15-24)

Din il-parabbola hi ċanfira oħra lill-għorrief u l-Fariżej li kienu mistednin kemm-il darba għall-pranzu (figura tal-ferħ messjaniku u tas-sema) u b'diversi skużi ma laqgħux l-istedina. Għalhekk min għamel il-pranzu stieden lil kulħadd saħansitra n-nies imwarrbin tas-soċjetà. Dak li stieden hu Alla; l-ewwel mistednin huma l-Lhud; il-bqija huma dawk li ma kienux ulied il-wegħda. Ġesù ħa l-okkażjoni li jgħid din il-parabbola mill-kliem ta' wieħed li qal: "Hieni min jiekol il-ħobż fis-Saltna ta' Alla".

Il-veru dixxiplu (14,25-35)

It-tagħlima ewlenija ta' dawn il-vrus hi li Ġesù jippersonifika s-Saltna ta' Alla u ma hemmx triq oħra għas-salvazzjoni ħlief dik li tkun dixxiplu tiegħu u tagħmel dak kollu li jitlob minnek. Id-dixxplu veru għandu jobgħod saħansitra lilu nnifsu u lill-iktar għeżiez tiegħu biex ikun dixxiplu; il-kelma "tobgħod" m'għandhiex tittieħed fis-sens psikoloġiku, imma tfisser li tqis kollox inqas minn dak li jitlob l-Evanġelju. Ġesù jitlob ċaħda radikali minn min jimxi warajh (v.33). Dak in-Nisrani li ma jagħmilx dan ikun bħall-melħ li jaqta' u ma jkun jiswa għal xejn (v.34s.).

In-nagħġa mitlufa (15,1-7)

Il-kapitlu 15 iħaddan fih tliet parabboli dwar il-ħniena ta' Alla u hu magħruf bl-isem ta' "kapitlu tal-ħniena". Id-deskrizzjoni luqana hi tassew kapulavur tal-pinna u tal-katekeżi nisranija. It-tliet parabboli jagħtu tweġiba għall-kritika tal-Fariżej li Ġesù jħobb il-midinbin u jiekol magħhom. L-iben ħali, in-nagħġa mitlufa u l-munita mitlufa huma x-xbieha tal-midneb; il-missier, ir-ragħaj u l-mara huma l-figura ta' Alla.

Il-parabbola tan-nagħġa mitlufa tinsab ukoll f'San Mattew. Mattew jagħti mportanza liż-żelu appostoliku, Luqa lill-ferħ li jħoss Alla fil-konverżjoni tal-midneb kif ragħaj jifraħ meta jsib in-nagħġa li ntilfet għalkemm kellu disgħa u disgħajn nagħġa oħra.